

ÇALIŞMA HAYATININ KADININ BEDEN VE RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ

Bilge DOĞAN*

ÖZET

Kadın ve işgücünün çalışma yaşamı ile buluşmasının kökleri insanlık tarihi kadar eskidir. Emegın araçsal ve parasal karşılığa dönüşmesi ise Sanayi Devrimi ve II. Dünya Savaşı ile başlamıştır. Evrensel olarak ataerkil toplumsal normların biçtiğı erkeğın gölgesinde ikinci kişi rolüne sahip olan ve iş yaşamına dahil olmakla görev ve sorumlulukları artan kadının, hem fiziksel hem ruhsal sağlığı çalışma yaşamını oluşturan çok bileşenli denklemden bazen olumlu bazen de olumsuz olarak etkilenmiştir.

Eğitim düzeyi, medeni durum, çocuk sayısı, eşin eğitim düzeyi, çalışma saatlerinin uzunluğu, çalışma koşullarının esnekliği ve zorluğu gibi birçok faktör, çalışma yaşamında kadının bilhassa ruhsal sağlığı ile ilişkilidir.

İş stresinin çalışan kadının ruh sağlığına olumsuz etkisi olması öngörülebilir bir konudur. Stres kadınları daha fazla etkilemekte, hem fiziksel hem de psikolojik etkileriyle kadınların sağlığını ve iş uyumunu bozmakta ve böylece iş veriminin düşmesine neden olmaktadır.

Çalışan kadınların en önemli sorunlarından biri de ayrımcılığın ve şiddetin bir türü olan "taciz" sorunudur. Psikolojik tacizin bir başka boyutu olan "cinsel taciz" de, günümüzde birçok işyerinde yaşanan önemli bir sorundur. Pek çok kadının cinsel tacize maruz kalma riski nedeniyle işgücüne katılmaları engellenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Kadın İşgücü, Taciz, Cinsel Taciz.

ABSTRACT

The roots of meeting of woman and labor with working life are as old as history of humanity. The conversion of manpower to instrumental and financial equivalent started with second world war and industrial revolution. Universally, woman who has the role of second person behind the shadow of men valued by patriarchal societal norms and increasing duties and responsibilities with getting involved in worklife, her both physical and mental health are affected sometimes positively sometimes negatively by multicomponent equation.

Many factors like education level, marital status, number of children, partner's education level, length of working hours, flexibility and difficulty of working conditions are associated with especially women's mental health in working life.

We might suggest that labour stress has a negative influence on working women. Stress is more likely to affect negatively the women, and thus impairs the health and working adjustment of the women, leading to a decrease in labour productivity.

One of the important troubles which the working women has encountered is mobbing as a kind of discrimination and violence. Sexual abuse, an important part of mobbing is a severe problem towards working women in most of the workplaces. The actual risk of sexual abuse prevents many women to participate in business life.

Keywords: Woman, Woman Labor, Abuse, Sexual Abuse.

* Yrd. Doç. Dr. / Anđan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı
KARATAHTA İş Yazıları Dergisi
Sayı: 6/ Aralık 2016 (s: 51-76)

GİRİŞ

Kadınların çalışma yaşamına girmesi insanlık tarihinin başlangıcına dayanır. Kadınlar fiziksel ve zihinsel kapasitelerine duygusal özelliklerini de ekleyerek üretim süreçlerine her zaman katılmaya devam etmişlerdir. Geçmişten günümüze artarak, ama yeterli düzeye erişememiş olarak çalışma hayatının tüm kademelerinde kadın etkisini görmekteyiz. Kadınların, ülkelerin gelişmişlik düzeyi üzerine olan vazgeçilmez katkısına rağmen, gelişimin meyveleri olan çeşitli olanaklardan hak ettikleri düzeyde yararlanmadıkları çalışmalarla da desteklenmiştir (Yılmaz F, 2010).

Kadının emeği karşılığı elde ettiği gelire el konulması, ekonomik kaynaklara ve güce ulaşımının engellenmeye çalışılması evrensel bir sorundur. (SM Kuş ve ark., Koray M ve ark., 2000). Dünyanın hemen her ülkesinde nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınların emek piyasalarındaki varlıkları gerek geçmişte, gerekse günümüzde erkeklerin gerisinde, "ikincil işgücü" statüsü ile sınırlı kalmıştır. Bu ikincil rolleri büyük ölçüde geleneksel iş bölümü ile ilgilidir. Cinsiyete dayanan bu işbölümü paylaşımı kültürel normlara göre şekil aldığı için toplumlar arası farklı düzeylerde olsa da, temelde; gebelikle başlayan çocuk bakımı, temizlik, yemek yapma, ça-

maşır yıkama ve ütü gibi ev işleri, fizyolojik ve sosyolojik açılardan kadına yüklenen temel görevler olarak düşünülürken, piyasada çalışarak para kazanma işi erkeklerin esas görevi olarak kabul edilmiştir (Bozkaya G,2013; Özer ve Biçerli, 2004). İşgücü üzerine kadın etkisinin artarak büyümesi günümüz literatürüne mavi ve beyaz yakalı işgücü kavramından sonra "pembe yakalı işgücü" kavramının da eklenmesine yol açmıştır. Nitekim, bu kavram günümüzde kamuda ve özel sektörde çalışan ve sayıları gün geçtikçe artan kadın işgücünü nitelendirmektedir. Kadınların iş hayatına bu kadar faal bir şekilde girerek erkeklere rakip olması ile erkeklerde işsizlik oranları da artmıştır.

Çalışan kadın olmak kadın sağlığını nasıl etkilemiştir? Bu sorunun cevabını bulabilmek için tüm dünyada tamamlanan ve halen sürmekte olan çalışmalara baktığımızda, çalışma hayatına giren kadınların sağlığı için zararlı pek çok fiziksel ve ruhsal etkenle karşılaşma oranında artış olduğu, öte yandan, ücretli çalışma yaşamına katılmaları ile toplumdaki statülerinin yükselmesi, birey olarak ailede söz hakkının artması, aile bütçesine katkı sağlamanın verdiği özgüven artışı gibi sebeplerle ruhsal sağlığın olumlu etkilendiği vurgulanmıştır. Ancak tüm alanlarda olduğu gibi toplumsal cin-

siyet ayrımcılığı, iş yaşamında da kadın üzerindeki etkisini istihdam alanları ve ücretler üzerinden göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü 1948 yılında sağlığı, "sadece hastalık ve sakatlığın olmaması değil, bireyin bedenen, zihnen ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde olması" olarak tanımlamıştır. Dünya nüfusunun en az yarısını oluşturan kadınların sağlığı söz konusu olduğunda ruhsal ve sosyal yönden tam iyilik hali ve bunları etkileyen faktörlerin de incelenmesi gereklidir (Yılmaz F.,2010). Bu yazıda, iş hayatında kadının geçirdiği tarihsel ve toplumsal süreç bağlamında, beden ve ruh sağlığı konusunda yaşadığı sıkıntı ve sorunlar tartışılacaktır.

DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE ÇALIŞAN KADIN OLGUSU İLE İLGİLİ SOSYO EKONOMİK VERİLER

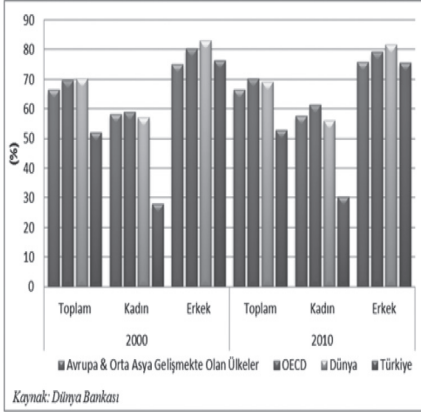
Tarihsel olarak ilk kez Sanayi Devrimi ile birlikte, kadının ekonomik alanda bir ücret karşılığı emeğini satmaya başlaması ile 'ücretli kadın işgücü' kavramının doğduğu görülmüştür. Bu dönemde, kadının işgücünün üretim sürecinde yoğun bir sömürüye maruz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sanayi Devrimi ile işgücü piyasasına giren kadın işgücü, özellikle II. Dünya Savaşı ile giderek artan şekilde çalışma hayatına katkıda bulunmuştur. Erkeklerin savaşa

katılmaları nedeniyle ekonomide işgücü talebi ve ücretler yükselmiş, bu durum kadınların emek piyasalarına girişlerini teşvik etmiş ve kolaylaştırmıştır (Bozkaya G, 2013, Koray ve ark., 2000). Bu dönemde bir kısım kadın işgücü için piyasaya girişteki temel güdü vatanseverlik olurken, diğerleri için erkeklerin savaşa gitmeleri ile ailelerin gelirinin düşmesi ve kadının evde yapacağı işlerin azalması etkili olmuştur.

2016 yılı Ocak ayı verilerine göre dünya nüfusunun %49,8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Tüm dünyada bir işte çalışan 2,8 milyar insanın 1,1 milyarının (%39'unun) kadın olduğu belirtilmektedir (Esin, M. N., ve Öztürk, N.,2015). 2015 yılı verilerine göre Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin toplam nüfusunun %51,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Avrupa Birliği içinde en yüksek kadın istihdam oranı %70 ile İskandinav ülkelerindedir. İskandinav ülkeleri içinde de en yüksek kadın istihdam oranı %76,6 ile İsveç'e aittir. Danimarka, İngiltere, Finlandiya Hollanda, Almanya, Portekiz, Avusturya ve İzlanda'da kadın istihdam oranı %65-70 aralığında iken, ortalama kadın istihdam oranı yaklaşık olarak %63'dür. Bu oran Yunanistan, İtalya ve İspanya gibi Akdeniz ülkelerinde %50'lere iner. Erkeklerde istihdam oranları ile karşılaştırıldığında, Tablo 1'de görüldüğü gibi,

AB ülkelerinde de kadın istihdam oranları erkek istihdam oranlarına göre daha düşüktür (Esin, M. Nihal, ve Nilüfer Öztürk Özbey F.R 2004; Demirci H. 2004; Ülger S. 2005; Toksöz G. ve ark.,2005; OECD Employment Outlook, 2012, 249-250).

Tablo 1. 2000-2010 Yıllarında Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları (%15-64 Yaş Grubunda)

Kadınların çalışmasıyla ilgili olarak istihdamın yanı sıra, ücretlendirme ve cinsiyetler arası ücretlendirme eşitsizlikleri de önemli konular arasında yer almaktadır. 2000 yılında yapılan ve 63 ülkenin verilerinin yer aldığı bir araştırmada, sanayi ve hizmet sektöründe çalışan kadınların ücretleri aynı düzeydeki erkeklerin aldığı ücretin %78'i oranında bulunmuştur (Esin, M. Nihal, ve Nilüfer Öztürk Özbey F.R 2004; Demirci H.,2004; Ülger S.,2001; Toksöz

G., 2005; İŞKUR 2005). 2016 Mart ayında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından İsviçre'nin Cenevre kentinde kamuoyuna tanıtılan raporda, geçen yirmi yıl içinde eğitimde cinsiyet eşitliği alanında büyük ilerlemeler sağlanmış olmasına karşın, iş hayatında buna paralel bir iyileşmenin söz konusu olmadığı, 1995 yılından bu yana kadınlar ile erkekler arasındaki ücret eşitsizliğinde sadece %0,6 oranında ilerleme olduğu belirtilmiştir. ILO, kadınlar ile erkekler arasındaki ücret farkının kapanmasının 70 yıldan daha uzun bir süre alabileceğini öngördüğü raporunda, kadınların erkeklere kıyasla dörtte bir oranında daha az ücret aldığını vurgulamıştır. Raporda, bu açığın sadece çalışanların eğitim düzeyindeki veya yaşlarındaki farklılık ile açıklanamayacağı, kadın ve erkek ayrımcılığına yönelik çalışmaların artması gerektiğine dikkat çekilmiştir (Deutsche Welle Türkçe,2016). Aynı şekilde 2012 verilerine göre aynı iş için ABD'de erkeklere ödenen her bir dolara karşılık kadınlar 77 cent almakta iken, bu rakam Latin Amerikalı kadınlarda 64 cente kadar düşmektedir (t24.com.tr,2012).

İstihdam ve ücretlendirme kadar önemli bir diğer konu da çalışma statüleridir. Avrupa'da çalışan kadınların sadece %5'i üst, %10'u orta ve alt kademe yöneticisi iken,

%85'i sıradan çalışan olarak görev yapmaktadır. Ülkemizde ise özellikle kamu yönetiminde üst düzeyde karar verme organlarında yer alan kadınların oranı %13,1'dir. Bu oranın düşük olmadığı belirtilebilir (Ülger S, 2005). Ayrıca gelişmekte olan ülkelere kadınların işgücüne katılma hızı gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. İşgücüne katılım arttıkça kadınlar giderek daha fazla söz sahibi olmaya başlamakta ve bu durum da gelirlerine olumlu olarak yansımaktadır (Ülger S, 2005; Yılmaz F, 2010). Genel olarak kadınların maaşları aynı işi yapan erkeklerin maaşlarına oranla daha düşüktür. Kadınların iş aksatma (evlilik, çocuk vb. durumlar nedeniyle) ve iş bırakma olasılıkları yüksek olduğundan işe alımlarda erkeklere, işten çıkarılmalarda kadınlara öncelik verilmektedir. Kadınlar küçük iş yerlerinde erkeklere oranla daha fazla yer almakta ve yarı zamanlı, geçici iş kollarında daha çok çalışmaktadırlar. Buna bağlı olarak kadınların terfi alma, yönetici ve örgütleyici pozisyonlara gelmeleri erkeklere göre daha zordur (Can Gürkan Ö., Coşar F., 2009. Messing K., 2008).

Bu noktada kadının işgücüne katılımının ülkemizdeki yansımalarından bahsetmek yararlı olacaktır. Türkiye'de çalışmak isteyen kadınların önlerine sosyal, ailesel ve kültürel önyargılar engel olarak çıkmaktadır. Eğitim

seviyesi yüksek olan işgücünün çalışma hayatına dahil olma olasılığı daha yüksektir. Günümüzde, doğurgan yaşlarda olan kadınlar on yıl öncesine nazaran çok daha fazla eğitilmiştir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılımı ile eğitim düzeyi paralellik göstermekte, eğitim düzeyinin yükselmesi ile işgücü oranları önemli ölçüde artmaktadır. Kadın işgücü, lise ve altı eğitim düzeyinde kırsal ve kentsel alan arasında çok farklılık göstermezken, bir okul bitirmeyen ve ilköğretim mezunlarının işgücüne katılımının kentsel alanda çok düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca yüksek okul ve üniversite mezunu kadınların köyde ve kentte işgücüne katılım oranları benzer olup, %70-75 aralığında olduğu çalışmalarla desteklenmiştir. Köyden kente gelen düşük eğitimli kadın işgücü kentteki çalışma hayatına ya belli bir süre dahil olamayacaktır ya da tamamen çalışma hayatından kopacaktır. Kentlerde üniversite eğitimi almamış kadınlar genellikle düşük ücretli, çalışma saatleri uzun, zorlu koşullar içeren ve sosyal güvencesi bulunmayan işlerde çalışmaktadır. Ücretli çalışma statüsünde erkekler kadınlara oranla iki kat daha fazla yer alırken, ücretsiz işgücü alanlarında ise kadınlar erkeklerden beş kat daha fazla istihdam edilmektedir (Esin N.M, Öztürk N.2005; Can Gürkan Ö., Coşar F., 2009; Yılmaz F., 2010).

Türkiye'de kadınlar genellikle sağlık, eğitim, tekstil, gıda ve ev işlerine benzeyen hizmet sektöründe çalışmakla beraber, kadınların en çok çalıştığı sektör 'ücretsiz aile işçiliği' olarak tarımdır. Cumhuriyet döneminde kadınların cinsiyet ayrımcılığına yönelik mücadelesinde ihtiyaç duydukları temel haklar verilerek ekonomik, siyasal ve sosyal pek çok konuda çalışmalar başlatılmışsa da, aradan geçen uzun yıllara rağmen, fiili iş yaşamında hala güçlükler yaşanmaktadır. İstihdam oranları artarken, düşük çalışma standartları sonucu sigortasız, güvencesiz, örgütsüz, düşük ücretli, çalışma zamanı belirsiz, çalışma koşulları kötü olan kayıt dışı sektörlerde kötü çalışma koşulları ortaya çıkmıştır. Ülkelerin ekonomi politikaları gereği; kadın işgücünün artması için gerekli değişikliklerin ekonomik kalkınma için vazgeçilmez olduğu bilinmesine rağmen, sosyal hizmetlere ayrılan bütçenin daralması, evdeki hasta, yaşlı ve çocuk bakımı gibi ev içi karşılıksız kadın emeğini ilgilendiren hizmetlerdeki yükün artması ile istenilen hedefe ulaşılamamaktadır (Yılmaz F., 2010).

Kadınların işgücüne dahil olamamalarında ilk sıradaki neden %57,6 ile "ev işleri ile meşgul olma" olarak çalışmalarda ön plana çıkmıştır. Ev işleri kapsamına temizlik, yemek yapma, çamaşır-bula-

şık yıkama yanında çocuk, yaşlı, hasta ve ücretli çalışan hane halkının bakımının sürdürülmesi de girmektedir (Etiler N., 2015). Kadınların cinsiyet rolü gereği tanımlanan bu işlerin tamamı "toplumsal yeniden üretim" olarak tanımlanmaktadır. Kadınların hane içinde toplumsal yeniden üretim için harcadıkları bu emek, aynı zamanda karşılığı ödenmeyen emektir (TÜİK 2015). Hanenin geçimini sağlamak ve hane halkının sorumluluğunu üstlenmek ataerkil kültür sisteminin esas olarak erkeğe biçtiği rol olduğu için, kadınlar çalışma yaşamının temel aktörleri değil yardımcıları olarak düşünülmüş ve toplum tarafından 'çalışan kadın' kimliği çok da özümsememiştir (Etiler N., 2015). Ataerkil yapının desteklediği cinsiyete dayalı iş bölümünün getirdiği toplumsal statü düşüklüğü ve buna bağlı hak kayıpları, hastalık ve stres, kadınların daha fazla etkilenmelerine neden olmaktadır.

Çifte mesai kavramı da kadınların iş hayatına katılımı ile günlük kullanıma giren bir tanımlamadır (Güneş F 2015; Etiler N. 2015; Östlin P., 2002). Bu kavram mesai saatleri içinde ücretli işinde çalışan kadının mesai bitiminde evdeki rolü gereği ücretsiz ev işçiliğinin devam ettiğini ifade eden bir kavramdır. Ataerkil kültür sistemi ve sebep olduğu eşitsizlik, evrensel bir konudur. Günümüzde farklı

devlet modellerinin konuyla ilgili uygulamalarının, farklı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmektedir. Örneğin, Kuzey Avrupa ülkeleri, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması konusunda en fazla çabayı harcayan ülkeler olma özelliğine sahiptir.

Kentsel alanlarda kadınların kayıt dışı aktiviteleri, daha çok kadınların evde yaptıkları ve ev işleri ve bakım hizmetlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilen aktiviteler olduğu için, bu faaliyetleri gerçekleştiren kadınlar resmi verilere ev kadını olarak yansımaktadır (Erdoğan ve Toksöz, 2013; Dedeoğlu, 2012; Ecevit, 2000; Hattatoğlu, 2001; Çınar, 1994). 2000'li yılların başından itibaren kentte sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelerin kadın işgücü olarak kayıt dışı ekonomiye katkısı artarak devam etmiştir (Buğra ve Keyder, 2003; Toksöz, 2007). Kayıt dışı çalışmanın üç ana biçimi tanımlanabilir. İlk grup, kadınların endüstriyel ev-eksenli çalışmasıdır (Çınar, 1994; White, 1994; Hattatoğlu, 2001; Atasü-Topçuoğlu, 2010). Evde geleneksel el işi faaliyetleri yoluyla gelir elde eden kadınlar ile endüstriyel ev eksenli çalışanlar arasında çoğu kez geçişlilik vardır. İkinci grup, Türkiye'nin kent merkezlerinde kadınların aileleri için ücretsiz çalışmasıdır. Bu konuda Dedeoğlu (2009), White (1994) ve Aytan (1990) kadınların ücretsiz aile

işçileri olarak gelir kazanmadaki rolünden söz etmişlerdir. Üçüncü grup, kadınların ev işçisi olarak çalışması ve ev işi ile bakım hizmeti yapmasıdır (Özyeğin, 2001; Kalaycıoğlu ve Rittersberger, 2012; Erdoğan ve Toksöz, 2013).

Kentsel alanlarda küçük ölçekli aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların da resmi verilere ev kadını olarak yansıma ihtimalinin yüksek olduğuna ilişkin çeşitli çalışmalar vardır. Dedeoğlu'nun İstanbul konfeksiyon atölyeleri üzerine yaptığı bir çalışma, ücretsiz aile işçisi olarak çalışan kadınların kendilerini ev kadını olarak tanımladıklarını göstermiştir. (Dedeoğlu, 2012; White, 1994; Özar, 1994). Özellikle aile işletmesi biçiminde çalışan küçük ölçekli işletmelerde yine kadınlar tarafından sağlanan para karşılığı olmayan işler ağırlıktadır. Örneğin hazır-giyim endüstrisinin önemli bir üretim mekanı olan konfeksiyon atölyeleri kadınlar için önemli bir istihdam kaynağı iken, atölye sahibi ailenin kadını da endüstriyel üretime entegre etmektedir.

Diğer yandan, Türkiye'de kadınların çalışma hayatına girmesini kolaylaştıran ve teşvik eden düzenlemeler de yakın zamanda uygulamaya girmiştir. Türkiye, AB'ye uyum sürecinde cinsiyete dayalı ayrımcılığı ortadan kaldırmak için kadınlar lehine çeşitli hukuki düzenlemeler yapmıştır.

Bunların başında 2002 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun'da cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili maddeler kaldırılarak, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık içeren düzenlemeler yapılmıştır. 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 5.maddesinde düzenlenen "Eşit Davranma İlkesi" ile iş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamayacağı, işverenin, esaslı sebepler olmadıkça tam süreli çalışan işçi karşısında kısmî süreli çalışan işçiye, belirsiz süreli çalışan işçi karşısında belirli süreli çalışan işçiye farklı işlem yapamayacağı, biyolojik veya işin niteliğine ilişkin sebepler zorunlu kılmadıkça, bir işçiye, iş sözleşmesinin yapılmasında, şartlarının oluşturulmasında, uygulanmasında ve sona ermesinde, cinsiyet veya gebelik nedeniyle doğrudan veya dolaylı farklı işlem yapılamayacağı, aynı veya eşit değerde bir iş için cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret kararlaştırılmayacağı, işçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulanmasının haklı bulunmayacağı, iş ilişkisinde veya sona ermesinde yukarıdaki fıkra hükümlerine aykırı davranıldığında işçinin, dört aya kadar ücreti tutarındaki uygun bir tazminattan başka yoksun bırakıldığı haklarını da talep edebileceği öngörülmüştür.

2008 yılında yürürlüğe giren İstihdam Yasası ile işyerlerinin kreş ve emzirme odaları açma yükümlülükleri ortadan kaldırıldığı için, bu hizmetlerin özel sektörden satın alınmasına imkan tanınmıştır. Çalışılan yer ile kreşin birbirinden ayrı mekanlarda yer alması, kadınların gün içinde gidip çocuklarını görmesine engel olabileceği gibi, işyerlerine gelmeden önce kreşe çocuklarını bırakmak ve iş çıkışında çocuklarını kreşten almak kadınların mevcut kısıtlı zamanları üzerinde ayrı bir baskı oluşturmaktadır (Dedeoğlu, 2009).

KADIN NEDEN ÇALIŞMA YAŞAMINA GİRMEK İSTER?

Kadınlar açısından istihdam-sağlık ilişkisi karmaşık ve çok yönlüdür. Kadın için çalışmanın önemli bir amacı kendini var etmesi, yeteneklerini ve becerilerini kullanarak yaşam doyumu sağlamasıdır. Ücretli çalışmanın, kadınların fiziksel ve ruhsal sağlığı üzerinde olumlu etkileri olduğu, çalışmanın hem araçsal hem de sembolik karşılıklarının bu durumda rol oynadığı bildirilmektedir (Etiler Nilay, 2016). Yüksek gelirli ülkelerde yapılan çalışmalar, kadınların çalışma yaşamına katılımıyla yaşam beklentisinin arttığını, ölüm oranlarının azaldığını, ruhsal ve fiziksel sağlığının daha iyi düzeye çıktığını göstermektedir (Östlin P, 2002). Diğer yandan

yapılan işin niteliği de önemlidir. Zira kadınların çalışma yaşamında tekrarlayıcı ve monoton işleri yaptıkları, işin üzerinde kontrolün az olduğu işlerde yoğunlaştıkları ve daha az yönetici olarak çalıştıkları, önemli bir kısmının ücretsiz aile işçisi ya da kayıt dışı olarak çalışarak sosyal güvence, sağlık güvencesi ve gelecekte emeklilik geliri elde etme olanağından yoksun kaldıkları düşünüldüğünde, tüm bunların kadın çalışanların sağlığı üzerinde olumsuz etkiye sahip faktörler olduğu öngörülebilmektedir (Lundberg U., 2002; Rieker PP., 2010; Wamala S. ve Lynch J., 2002). Çalıştığı süre boyunca çifte mesainin yükü altında ezilen kadınların sağlığı, özellikle çalışma yaşamında kayıt dışı çalıştırılmanın engellenerek kayıt altına alınmaları ile emeklilikte emeklerinin karşılığını aldıklarında daha olumlu olarak etkilenecektir (Etiler N,2015).

Karacan (1998) tarafından yapılan araştırmada kadınların çalışmak istemesinin nedenleri olarak ilk sırada %37,4 oranı ile ekonomik özgürlük, kendi gelirin olması, ikinci sırada ise %31,8 oranı ile aile bütçesine katkı olarak belirtilmiştir. Özvarış (2007)'in yaptığı araştırmada da, evli kadınların %60'ının geçinebilmek için çalıştıkları belirtilmiştir. Kardam (2003)'in yaptığı araştırmaya göre de, kadının çalışmasının aileye olumsuz etkileri olarak, %44,4

oranında aile bireylerine yeterince zaman ayıramaması, %28,4 oranında kendine yeterince zaman ayıramaması ve %27,2 oranında da çok yorulması ve bunu eve yansıtması gösterilmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, kadınların erkeklere muhtaç olmamak için çalışması gerektiğini düşünen kadınların oranı, aile bütçesine katılmak ve maddi özgürlük için çalışması gerektiğini düşünen kadınlardan fazladır. Bu sonuç kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğine bir işaret olarak düşünülebilir.

Ataklı ve arkadaşlarının (2004) yaptığı bir araştırmada, kadının en önemli görevi konusundaki tutumlar incelendiğinde, deneklerin %76,6'sı ev işlerini yapmak olarak tanımlamışlardır. Ökten (2006)'in yaptığı bir araştırmada, "Çocuğa bakmak ve yetiştirmek kadının en önemli görevidir" olarak görüş bildirenler kadınlarda daha fazladır ve "erkeğin işi para kazanmak, kadının işi ise aileye bakmaktır" görüşü hakimdir. Yine aynı araştırmada "Sizce kadın eve kocasından önce mi gelmelidir?" sorusuna "Evet" diyen kadınların %92,2'si evde kadının sorumluluğunun erkeğe göre daha çok olduğunu, eğer önce gelmezse çocukları ile kocasını ihmal edeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için kadınların %65'i ka-

dınların çalışması ya da eğitilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Arpacı ve Ersoy (2007)'un araştırmasına göre; kadınlar toplumda söz sahibi olabilmek için en çok eğitim ve bilginin (%34) daha sonra ekonomik olanakların (%27) ve kişilik özelliklerinin (%26) önemli olduğunu söylemektedir.

Altıparmak ve Eser (2007)'in araştırmasına göre de, ilkökul mezunu kadınların büyük bir çoğunluğu "kadın, eşinin isteğine bağlı olarak çalışmalıdır" görüşünü benimserken, yüksek eğitim düzeyine sahip kadınlar bu görüşü kabul etmemişlerdir. Benzer bir araştırmada, erkeklerin büyük bir kısmı (%68,4), kadınların ise yarısı (%54,4), "evde son sözü daima erkeğin söylemesi gerektiği" fikrine katıldıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin devam ettiğini göstermiştir. Her iki cinsiyete ilişkin beklentiler ve değerler konusunda yapılan araştırmalarla da, evliliğin kadınlar için daha önemli olduğu ve kadınların işlerinden daha çok ailelerine öncelik verdikleri ortaya konulmuştur. Kutanis ve Alparslan'ın (2006) "girişimci kadınların profilleri" ile ilgili yapmış oldukları bir araştırmada, girişimci kadınlar; kendilerine güvenen, güçlü önsezilere sahip, sabırlı ve dayanıklı olan, riski üstlenebilen, ikna kabiliyeti kuvvetli olan ve inisiyatif kullanabilen bireyler olarak saptanmıştır. Aynı araştırmada

girişimci kadın olmanın, kadına çalışma yaşamında diğer çalışma biçimlerine kıyasla daha fazla özerklik imkanı verdiği, kadının işine yönelik kısa ve uzun vadeli planlar yapma, kaynakları optimum kullanma, iyi beşeri ilişkiler kurma ve sürdürme, işinde edindiği deneyimleri verimli kanallara aktarma gibi önemli kazanımlar sağladığı belirtilmiştir.

Yine yapılan bir diğer araştırma sonucuna göre ise, kadın girişimciler "yönetsel becerilerine ilişkin" öz değerlendirmelerinde yeni fikirler ve yeni ürün geliştirme konularında kendi becerilerini "mükemmel" olarak tanımlamışlardır. Aynı araştırmada, insan ilişkileri, yönetim, geliştirme ve eğitim ile pazarlama, pazarlama araştırması alanında "çok iyi" envanter, üretim gibi işe yönelik teknik alanlarda "iyi" oldukları ortaya konulmuştur. Sonuç olarak, kadın girişimcilerin ekonomik ve sosyal anlamda ülkeye getirdiği kazanımların daha gerçekçi ve geleceğe yönelik olarak tekrar değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kadın girişimcilerin, hem kendileri hem de istihdam ettikleri kişiler için iş yaratmaları ve çalışma yaşamında daha etkin ve aktif olmaları, onların toplumdaki konumlarını güçlendirmesine, toplumların gelişmişlik düzeyini etkilemesine ve gelir dağılımındaki adaletsizliği de önlemeye önemli katkılar sağlamaktadır (Can/Karataş, 2007).

ÇALIŞMA HAYATININ KADINLARIN BEDEN SAĞLIĞINA ETKİSİ

İnsanların hasta olmamaları, bedeni, ruhi ve akli yönden sağlıklı olmaları, onların, çalışma hayatında daha verimli olmalarını sağlayacaktır. Genelde herkes için önemli olan bu konu, özelde kadınlar açısından ele alındığında, Türkiye'de kadın sağlığının iyi düzeyde olmadığı ifade edilebilir (Ayaz, 1993). Dolayısıyla, sağlık ve psikolojik sorunlarla boğuşan kadınların erkekler kadar üretken olmayacakları ve bu durumun kariyerlerini olumsuz bir şekilde etkileyeceği açıktır.

Yapılan araştırmalar, kadınların her geçen yıl daha fazla katıldığı üretim sürecinin kendilerine pek çok olumlu ve olumsuz etkisi olduğunu göstermiştir. Kadınlar bir yandan çalışma yaşamının sağlığa zararlı fiziksel, kimyasal ve biyolojik etkenlerine maruziyet sonucu çeşitli sağlık sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta, diğer yandan, uzun çalışma saatleri ile yorgunluk, tükenmişlik belirtileri ve iş stresi gibi psikolojik faktörlerle mücadele etmektedir. Stres, önemli bir mesleki sağlık problemlidir ve kadınlarda erkeklerden daha yaygındır. Kadın, çocukları, ailesi ve arkadaşları arasında denge kurmaya çalışırken strese maruz kalmaktadır. Bu da pek çok psikolojik hastalığa ve buna bağlı

gelişen diğer hastalıklara neden olmaktadır. Psikolojik rahatsızlıklar özellikle stresin yoğun olduğu satış, restoran ve öğretim sektörlerinde daha çok görülmektedir (Esin N.M, Öztürk N., 2005; Mes-sing K., Sparks K., Faragher B., Cooper C.L.,2001).

Çalışma hayatı kadınların kas-iskelet sistemi, dolaşım sistemi, psikolojik, deri, üreme sağlık-larını olumsuz yönde etkilemektedir. Kadınlarda en sık karşılaşılan sağlık sorunlarının başında kas-iskelet sistemi sorunları gel-mektedir. Bunun nedeni kadının işte ve evde ağır fiziksel yüke maruz kalması ve yapısının anatomik olarak bunu yeterince karşılayamamasıdır. Kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları genellikle tezgahçılık, garsonluk, balık iş-leme ve temizlik işleri gibi fiziksel gücün çok kullanıldığı sektörlerde çalışan kadınlarda görülmektedir. Kas-iskelet problemleri kadınlarda erkeklerden daha sık görül-mektedir. Kadınlar fiziksel baskı ve soğuktan erkeklere göre daha fazla etkilenmekte ve erkeklerden iki kat daha fazla kronik sırt ağrısı çekmektedirler. Giderek artan bilgi teknolojilerine bağımlılık sonucu pek çok çalışan, bilgisayar başında uzun zaman geçirmektedir. Bu uzun süreli çalışma kas-iskelet sistemi problemlerine, görme ve göz rahatsızlıklarına, genel yor-gunluğa yol açmaktadır (Esin N.M,

Öztürk N. 2005; Messing K., Sparks K., Faragher B., Cooper C.L., 2001).

Kalp hastalıkları da kadınlarda sık görülen rahatsızlıklardandır. Psikolojik ve fiziksel baskı kalp hastalıklarını tetiklemektedir. Genellikle temizlikçi, kişisel hizmet, satış elemanı ve yöneticilerde görülmektedir (Messing K.). Tecumseh Toplum Sağlığı Çalışmalarının yaptığı analizlerde on yıllık ölüm oranları arasında çalışan ve çalışmayan kadınlar arasında farklılık bulunmamıştır (Repetti R. L., Matthews K.A., & Waldron, I. 1989).

Kadınlar, vücutlarındaki yağ miktarının kasa oranla daha fazla olmasından dolayı kimyasal toksinlerden daha çok etkilenmektedirler. Toksik kimyasal maddelere maruz kalma özellikle meyve, sebze ve çiçek üretiminde görülmektedir. Örneğin çiçekçilik işçilerinde pestisit maruz kalma sonucunda zehirlenme, kanser, cilt hastalıkları, kürtaj, erken doğum ve sakat bebeklerin doğması gibi olumsuz sağlık etkileri daha fazla görülmüştür. Özellikle kırsal kesimde biyokütle yakıtların kullanılmasının tüberkülozu arttırdığı gözlenmektedir. Alerji ve deri problemleri ise genellikle beyaz yakalı işçiler, özellikle eğitim ve kişisel hizmet sektörlerinde görülmektedir (Messing K., Sparks K., Faragher B., Cooper C.L., 2001).

Çalışma hayatının kadınlarda en çok etki ettiği bir diğer sistem

ise üreme sistemidir. Kadınlar iş hayatında özellikle menstrual dönemlerin uzunluk, yoğunluk, ağrı ve rahatsızlığından dolayı sıkıntı yaşamaktadırlar. Kadın çalışanların yaşam kalitesi menstrual dönemlerden olumsuz olarak etkilenir. Bazı metaller, aromatik hidrokarbonlar, azot oksitleri, ağır fiziksel çalışma, uzun süreli ayakta durma ve ağır yük kaldırmanın kadınlarda menstrual düzensizliklere neden olduğu bildirilmiştir. Ayrıca pre-menstrual sendrom dönemindeki pelvis ağrısı, idrar yapma sorunu, bacak ve sırt ağrıları iş yerinde kadını zorlayan sebepler olarak gösterilmiştir (Bilir N., 2002).

Özellikle hamilelik sürecinde çalışma koşulları çok daha fazla sorun yaratmaktadır. Gebe-lerin uzun süre ayakta ve sıcak ortamda kalmaları baş dönmesi ve baygınlığa neden olabilmektedir. Kimyasallara maruziyet, ağır iş yükü, bilgisayar kullanımı gibi faktörler düşük, düşük doğum ağırlığı ve malformasyonla sonuçlanabilen risk faktörleri olarak bilinmektedir. Özellikle ağır çalışma erken veya ölü doğumlara neden olup ve aynı zamanda annenin hayatını da tehlikeye sokabilir. Hamilelik sürecinde maruz kalınan radyasyonun da doğacak çocukların gelişiminde olumsuz etkilere yol açtığı bilinmektedir.

Tüm bu olumsuz etkilerine rağmen

men genel olarak çalışma hayatının kadın sağlığı üzerine olumlu etkileri de bulunmaktadır (Messing K.,2008). Ücretli çalışma ile gelir artışı, sağlık hizmetlerine daha iyi erişim, kadınların statüsünü ve sağlığını olumlu yönde etkilemektedir (Bartley M., Popay J., Plewis I.,1992; .Esin N.M, Öztürk N.,2005; Messing K., 2005; Repetti R. L. ,Matthews K.A. ve Waldron, I.,1989; Yılmaz F.,2010). Çalışma hayatı, kadının toplumda sağlık durumunun iyileşmesini sağlamak ve cinsiyet eşitsizliğini azaltmak için en önemli unsurlardan biridir. İstihdam kadınlara sosyal ilişki, dış dünya ile ilişki kurma fırsatı sunmaktadır. Çalışan biri olmak ve meslektaşlarının olması kadının insanlarla ilişki kurmasını kolaylaştırır, özgüven, öz saygı ve kontrol duygusunun artmasını sağlar. Bu etkiler kişinin özelliklerine ve çalışma statüsüne göre farklılık gösterebilir (Repetti R. L. ,Matthews K.A., & Waldron, I., 1989).

Bir araştırma, çalışan kadınların çalışmayan kadınlardan daha olumlu lipid ve lipoprotein profillerinin olduğunu tespit etmiştir. Çalışmalar, ücretli çalışan kadınların çalışmayanlardan (işsiz, ev hanımı) daha uzun süre yaşadığını göstermektedir. Ancak çalışan kadının ev kadınından daha sağlıklı olduğunun bulunması, istihdamın kadın sağlığı üzerinde

yararlı etkilerinin olduğunu söylemek için yeterli değildir. Çünkü sağlıklı kadınlar çalışmaktadır ve bu yüzden 'Çalışan kadınlar sağlıklıdır' sonucuna varılmaktadır. Bu duruma sağlıklı işçi etkisi denilmektedir. Sonuç olarak, ücretli kadın işgücününün kadın sağlığı üzerine etkisi tek bir faktöre bağlanamaz. Bir yanı sıra ekonomik güç, kendini var etme, eşine veya babasına maddi bağımlılığın ortadan kalkması (Figa-TalamancaI.,2006) ve çalışmanın getirdiği diğer sosyal haklar nedeniyle, ruhsal sağlık açısından olumlu etkilendikleri, diğer yandan hem evde hem işte çalışma anlamına gelen çifte mesainin getirdiği bedensel ve ruhsal yük ile olumsuz etkilendikleri gösterilmiştir. Güvenceli işlerden emekli olan kadınların çifte mesaiden kurtulup iyi koşullarda emeklilik yaşamına geçtiklerinde hasat zamanı gelen tarla sahibi gibi ilerlemiş yaşlarına rağmen yaşam kalitesi ve duygusal doyumlarının iyi düzeyde olduğu belirtilmiştir (Forastieri V.,1985).

Çifte mesai ile çalışan kadının dinlenme ve serbest zamanının kısalması, böylece yenilenme için gerekli sosyal ve fiziksel etkinliklere katılım, hobilerin gerçekleştirilmesi gibi konulara zaman ayıramama, hatta uyku için bile yeterli zaman bulamama sorunu ortaya çıkar. TÜİK'in Zaman Kul-

lanımı Araştırması 2014-2015'in sonuçları, durumu dramatik bir biçimde göstermektedir (tüik.gov.tr). Çalışan kadın ve erkeklerde uyku süresi, yemek ve kişisel bakım, gönüllü işler, sosyal yaşam ve eğlenceye ayrılan süreler birbirine benzerken, ücretli çalışma ve hane halkı bakımı/ev işleri için harcanan süreler, çarpıcı bir biçimde toplumsal cinsiyet rollerini göstermektedir. Kitle iletişim araçları, hobiler, oyunlar, spor, eğitim ve seyahat için geçirilen zaman kadın ve erkek çalışanlarda yine farklılıklar göstermektedir. Kadınlar günde ortalama 8 saat 52 dakika uyurken erkeklerde bu süre, 8 saat 44 dakika olarak bildirilmiştir. Çalışan erkekler, günde ortalama 6 saat 25 dakikalarını, çalışan kadınlar ise 4 saat 32 dakikalarını istihdamla ilgili faaliyetlere ayırdıklarını beyan etmişlerdir. Hane halkı ve aile bakımına ayrılan zaman, çalışma durumuna ve cinsiyete göre incelendiğinde; kadınların günde ortalama 3 saat 31 dakika, çalışan erkeklerin ise 46 dakika ayırdığı görülmüştür.

Türkiye genelinde 10 ve daha yukarı yaşta fertlerin bir günde hangi faaliyetlere, ne kadar süre ayırdıkları eğitim seviyesine göre incelendiğinde bazı farklılıklar gözlenir. Sosyal yaşam ve eğlenceye ayrılan süre, bir okul bitirmeyenlerde 2 saat 24 dakika iken ilkokul mezunlarında bu süre 1 saat

51 dakika, ilköğretim/ortaokul veya mesleki ortaokul mezunlarında 1 saat 44 dakika, lise veya mesleki lise mezunlarında 1 saat 36 dakika, yüksekokul, fakülte, yüksek lisans/ doktora mezunlarında ise 1 saat 29 dakikadır. Faaliyet türü ve hane halkının aylık gelir grubuna göre 10 ve daha yukarı yaşta fertlerin ortalama faaliyet süresi incelendiğinde; gönüllü işler ve toplantılara ayrılan zamanın gelir grubu arttıkça azaldığı görülmüştür. Geliri 0-1.080 TL arasında olan hane halkı üyesi fertlerin, gönüllü işler ve toplantılara ayırdığı süre 56 dakika iken, bu süre, 3.181 TL ve üzeri gelire sahip haneler için 27 dakika olarak bildirilmiştir.

ÇALIŞMA HAYATININ KADINLARIN RUH SAĞLIĞINA ETKİSİ

Çalışma hayatının kadınların ruh sağlığı üzerine etkileri konusunda yapılan sınırlı sayıda araştırmada farklı bulgular elde edilmiştir. Maalesef yapılan çalışmalar çoğunlukla kadınların sadece çalışıp çalışmadıklarına odaklanmış, kadınların ev eksensiz çalışma, ev işçiliği, ücretsiz aile işçiliği gibi gelir getirici formel olmayan çalışma biçimlerine sahip olup olmadığı irdelenmemiştir. Birkaç çalışma çalışan kadınların çalışmayan kadınlara oranla daha az depresif olduğunu öne sürmüştür. Çalış-

mayan kadınların bilhassa ruhsal sağlıklarının bir işe sahip olmaları nedeniyle kötü olduğu sıklıkla raporlarla desteklenmiştir. İş stresinin çalışan kadının ruh sağlığına olumsuz etkisi olması öngörülebilir bir konudur. Stres kadınları daha fazla etkilemekte, hem fiziksel hem de psikolojik etkileriyle kadınların sağlığını ve iş uyumunu bozmakta ve böylece iş veriminin düşmesine neden olmaktadır. Kadınlar fizyolojik ve sosyo-psikolojik özellikleri dolayısıyla erkeklere göre iş stresinden daha fazla etkilenmektedir. Kadınların büyük bir kısmı iş güvencesiz ve yetersiz fiziksel koşullarda çalıştırılmaktadır. Bu durum stres yükü ile birlikte iş kazalarının oluşma riskini de arttırmaktadır (Kuş, SM ve ark., Yılmaz F., 2010). Cooklin ve ark. (2007) tarafından sosyo ekonomik düzeyi düşük, çalışan 195 gebe kadınla yapılan bir çalışmada, gebelik süresince maruz kalınan işyeri koşullarının ruhsal durum ile bire bir ilişkili olduğu, olumsuz iş yeri koşullarında sinirlilik, huzursuzluk depresyon, iştahsızlık ve anksiyete belirtilerinin daha sık olarak görüldüğü bildirilmiştir. İsviçre'de Hammig ve Bauer (2008) tarafından yürütülen bir çalışmada (1661 kadın, 1591 erkek) iş ve iş dışı yaşam dengesinin kurulamamasının kadın çalışanlarda işyerindeki statüye bağlı olarak ve işyerinde geçirilen zaman arttıkça erkekle-

re göre daha fazla ruh sağlığı problemlerine yol açtığı belirtilmiştir (Hammig O., Bauer G., 2008). Kadın ve erkeklerdeki hastalık ve sağlık örüntüleri belirgin farklılıklar gösterir. Dökmen'in (2003) yaptığı bir çalışmada, pazarcı, çalışan, ev kadınlarından oluşan üç farklı grup kadının ruhsal bozuklukları açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Pazarcı kadınlarda diğerlerine göre daha çok psikopatolojik belirti bulunmuştur. Uçman'a (1990) göre, Türkiye'de çalışan kadınların ruh sağlığı çalışan erkeklere göre daha fazla bozulma riski taşımaktadır. Türkiye'deki araştırmalarda depresyonun kadınlarda erkeklere göre daha yüksek prevalans hızına sahip olduğu bilinmektedir (Yaşar MR., 2007; Kessler R.C, ve ark.,1993; Güleç C., 2006). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre 2020'de depresyon, kadınlar ve gelişmekte olan toplumlarda başta gelen yeti yitimine yol açan hastalık olacaktır (WHO 2004). Ülkemizde genel olarak ev işleri ve çocuk bakımı büyük oranda üzerinde olan kadının bu yüklerinin yanında bir de ev dışında ücretli çalışmaya başlaması yükünü daha da arttırmaktadır ve bundan dolayı çalışan evli kadınlarda psikolojik belirtilerin daha fazla olması beklenebilir (Çilli AS ve ark., 2004). Ancak gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yapılan çalışmaların sonuçları çelişmektedir.

Ev kadınlarının çalışan kadınlara göre daha depresif olduğunu öne süren çalışmalar (Çilli AS, ve ark., 2004; Soomro RH ve ark., Fall A ve ark.,2013; Mitchell J ve Oakley A, 1976) olduğu gibi, çalışan kadınların çalışmayanlara göre daha depresif olduğunu öne süren çalışmalar (Dökmen ZY ,2003; Ross CE ve ark.1983; Bilgin M.,1990, Budakoğlu İ, 2005; Bromberger JT ve Matthews KA,1994; Crepet P ve ark.,1993) da vardır.

Kadınların ruh sağlığı medeni durum, eğitim düzeyi, çalışma yaşamı, ev içi sorumlulukları, aile yaşamı gibi birçok faktörden etkilenmektedir. Etkili olan faktörlerin neredeyse tamamı kadının cinsiyete dayalı işbölümü çerçevesinde ikincil konumuyla ilişkilidir: Cinsiyete dayalı işbölümü ve ataerkil yapı göz ardı edilmemelidir. Yapılan araştırmalarda, anksiyete bozuklukları ve depresyon gibi toplumda sık görülen ruhsal hastalıklar kadınlarda daha fazla saptanmıştır (Şahin, E ve ark., 2016). Ulusal Hastalık Yükü ve Maliyet Etkililik Projesi (2004) sonuç raporuna göre; yeti yitimi ile geçirilen yılların dağılımları iki cinsiyete göre ayrı ayrı incelendiğinde, erkeklerde ilk sırayı %7,3 ile osteoartritler alırken, kadınlarda %10,7 ile unipolar depresif hastalıkların aldığı görülmektedir. Türkiye Ruh Sağlığı Profili araştırmasına göre, kadınlarda depresyon

ve anksiyete bozuklukları (%9,8 ve %8,9) erkeklerden çok daha yüksek saptanmıştır (Erol, N., ve ark.,1998). Bilgin (1990) Adana'da yaptığı çalışmada, çalışmayan kadınlarda çalışan kadınlara göre, depresyonu daha yüksek oranda saptamıştır. Çetin ve ark., (1999) tarafından Trabzon'da yapılan bir çalışmada depresyon prevalansı %42,9 ile en yüksek düzeyde ev kadınlarında tespit edilmiştir. Çilli ve ark., (2004) Konya'da ev kadınları ve çalışan evli kadınlarda yaptığı araştırmada, ev kadınlarında anksiyete, fobi, paranoid, psikotik, somatizasyon ve global şiddet indeksi puanları daha yüksek bulunmuştur. Budakoğlu ve ark., (2005) Ankara'da 15 yaş üzeri kadınlarda %20,1 anksiyete bozukluğu tanısı saptamışlar ve bu bozukluğun çalışmayan kadınlarda çalışan kadınlara göre daha fazla olduğunu bulmuşlardır (Nalbantoğlu D, 2016).

Denizli ilinde yapılan bir çalışmada kadınların %20,8'i formel bir işte çalışırken, %13,5'i ev eksenli çalışan ev işçisi, %3,9'u ücretsiz aile işçisi, %61,7'si ödenmeyen emek olarak saptanmıştır. Kadınların %40'ının ruhsal bozukluk belirtisine sahip olduğu, çalışma yaşamlarına göre bakıldığında ev eksenli çalışanlarda ve ev işçilerinde (%54,2) diğer çalışma biçimlerine göre ruhsal bozukluk oranının daha fazla olduğu gösterilmiş-

tir. En yüksek ruhsal belirtiyeye sahip olan ev eksenli ve evde çalışan kadınlarda evde bakım yükleri ve ev içi sorumluluk puanları arttıkça ruhsal bozukluk belirtisi şiddetinin arttığı belirtilmiştir (Nalbantoğlu D, 2016). Ruh sağlığı açısından kadın emeğine objektif yaklaşım ile ev kadınlarının yaşadığı gerçekliğin daha ayrıntılı görülmesi sağlanabilir.

Ev kadınları sıklıkla hayatlarının tekdüzeliklerinden, çocuklarla ve ev işleriyle devamlı ilgilenmek gerektiğinden, kendilerine vakit ayıramadıklarından yakınlar. Çalışan kadınlara göre sosyal çevreleri daha sınırlı sayıda kişilerden oluşmaktadır. Her insan için çok önemli olan takdir edilme ve emeğinin değerlendirilmesi de çoğu zaman eşinin insafına kalmıştır. Çalışan kadın ise daha bağımsız davranabilmekte, para kazanmakta, toplumdan daha fazla takdir görebilmektedir. Evlilik uyumu ile öznel iyilik hissini 200 çalışan ve 200 ev kadınında karşılaştıran bir çalışmada (Nahawat SS ve Mathur A. ,1993), ev kadınlarında her iki parametrenin de çalışan kadınlardan belirgin derecede kötü olduğu bulunmuştur. Aynı çalışmada, çalışan kadınların özellikle genel sağlık, yaşam doyumu ve benlik saygılarının daha yüksek olduğu ve kötümser duygulanımın ev kadınlarında çalışan kadınlardan daha düşük ola-

rak değerlendirilmesine rağmen ümitsizlik, güvensizlik ve anksiyetenin yine çalışan kadınlarda daha düşük olduğu gösterilmiştir. (Çilli, AS ve ark.,2004)

Plaisier ve ark. tarafından yürütülen bir çalışmada (2008) iş ve aile içi rollerin depresyon ve anksiyete bozuklukları ile ilişkisinin kadın (1925) ve erkek (1932) cinsiyet arasındaki farklılıkları araştırılmıştır. Bu çalışmada işyerinde tam zamanlı çalışmanın erkeklerde depresyon ve anksiyete bozukluğu oranlarını düşürdüğü fakat anne rolü olan kadın çalışanlarda işyerinde geçirilen zaman arttıkça depresyon ve anksiyete bozukluğu oranlarını arttırdığı, tam tersi, çocuğu olmayan ve hayatında bir partneri olan bayanlarda tam zamanlı çalışmanın psikiyatrik bozukluk oranlarını düşürdüğü belirtilmiştir. Koreli evli kadınların yaşadıkları psikolojik çatışmaları inceleyen bir çalışmada (Cho YS., 1989), erkeğin, kadının ev dışındaki çalışmasına karşı geleneksel tutumunun da çatışma oluşturduğu bulunmuştur. Mesleklere göre intihar oranlarını değerlendiren değişik ülkelerde yapılan çalışmalarda (Suleiman MA ve ark., 1989; Eferakeya AE 1984; Daradkeh TK. 1989; Pillay AL ve Pillay YG. 1987, Gómez González MJ ve ark. 1997) intihar vakalarının çoğunluğunu işsizler, gençler ile ev kadınlarının oluşturduğu bulunmuştur. Ülke-

mizde ise intihar teşebbüsünde bulunanlar arasında öğrencilerden sonra ikinci sırada ev kadınları bulunmuştur (Coşar B. ve ark. 1997; Altındağ A ve Özkan M, 2002; Canyigit GA ve Sayil I., 2003). Bir çalışmada (Chaturvedi SK ve ark.1995) ise premenstrüel dönemdeki intihar ve ölüm düşüncelerinin çalışan kadınlarda ev kadınlarından daha fazla olduğu bulunmuştur. Adet dönemine özgü olan bu bulgu çalışan kadınların adet dönemlerinde yaşadıkları zorluklara işaret etmektedir. Honda ve ark.'nın (2004) yaptığı 722 Japon işçi ile iş stresi ve depresif semptomların araştırıldığı bir çalışmada, kadın işçilerin erkek işçilere göre iki kat daha fazla depresyon tanısı aldığı belirtilmiş.

Hem çalışan evli kadınlar hem de ev kadınlarındaki psikolojik belirtilerle ilişkili en önemli parametrenin aile geliri olması, ülkemizdeki ekonomik zorlukların diğerlerinden önde geldiğini düşündürmektedir. Ev kadınlarında bazı psikolojik belirtilerin daha yüksek bulunmasında aile geliri yanında eğitim düzeyi, çocuk sayısı ve evde kalan kişi sayısı, eşinin anne-babasıyla aynı evi paylaşma gibi faktörler de öngörülebilir.

Sonuç olarak bakıldığında, iş yerlerinde ve ev ortamlarında insanlar çok fazla sayıda stres faktörüyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Kadınların iş hayatına

girmeleriyle birlikte hem iş ortamında hem de ev ortamında yaşadıkları stres birleşince, ortaya kadınlar için kaçınılmaz bir manzara çıkmaktadır. Stresle başa çıkmada etkili olan en önemli faktörlerin eğitim durumları, evlilik süreleri ve kişilerin sosyoekonomik durumları olduğu görülmüştür.

ÇALIŞAN KADINLARIN RUH SAĞLIĞINI ETKİLEYEN ÖNEMLİ BİR SORUN: PSİKOLOJİK VE CİNSEL TACİZ

Çalışan kadınların en önemli sorunlarından biri de ayrımcılığın ve şiddetin bir türü olan "taciz" sorunudur. 'Mobbing' olarak ifade edilen işyerinde psikolojik taciz; birine karşı cephe oluşturma, küçük düşürücü hareketlerde bulunma, hedef aldığı kişiyi uyumsuzlukla suçlama, yalnızlaştırarak bunaltma ve kötü niyetli davranışlar, imalar ve dışlayıcı tutumlar biçiminde işleyen olumsuz bir iletişim sürecidir. Psikolojik taciz rastlantısal olarak gelişen bir süreç değildir. Aksine, doğrudan çalışana yönelik, sistemli ve uzun süreli, sonuçları psikolojik ve fizyolojik zararlara sebep olabilecek bir davranış biçimidir. Psikolojik tacizin bir başka boyutu olan "cinsel taciz" de, günümüzde birçok işyerinde yaşanan, birçok kadın çalışanın ruh sağlığını olumsuz etkileyen, iş barışını tehlikeye sokan oldukça ciddi bir sorundur. Çalışan

kadınlar toplumun kadına bakış açısından dolayı cinsel tacize uğrama olasılığına sahiptirler. Pek çok kadının cinsel tacize maruz kalma riski nedeniyle işgücüne katılımları engellenmektedir. Cinsel tacize uğradığını dile getirmek bir kadın için, diğer iş arkadaşları, patronu ve aile bireyleri ile paylaşmak bir yanıyla suçlanma korkusu, diğer yanıyla yalnız üstesinden gelemeyeceği hissi arasında sıkışmışlık yaratır. Kapalı toplumların yapısından kaynaklanan görmezden gelme ve yeterince üstüne düşmeme, sorunun ifadesinin ardından tacize uğrayan bireylerde çaresizlik ve yalnızlık duygularını pekiştirir. Türkiye, kadına yönelik cinsel ayrımcılık ve tacizi önlemek amacıyla birçok uluslararası anlaşmaya taraf olmasına rağmen, ayrımcılık ve taciz olayları ülkemizde hala azımsanmayacak düzeylerde yaşanmaya devam etmektedir (Bakırcı, 2000). Üstelik yine ataerkil kültürün bir sonucu olarak, kadın mağdur olduğu zaman dahi suçlanmaktan, dışlanmaktan, işini kaybetmekten veya isminin çıkmasından korktuğu için, bu tip sorunları da şikayet etmemekte, olaylar hasıraltı edilmektedir.

Yapılan bir çalışmada, sonuçlar ortalama her beş kadın çalışanından birinin iş yerinde cinsiyet temelli düşmanca davranışlara maruz kaldığını ortaya çıkarmıştır.

Özellikle, cinsel nitelikli olmayan düşmanca davranışların sıklığı ortalama her üç kadından biri olarak dikkat çekici bir oranda bulunmuşturki bu, durumun günümüzde halen kadına verilen geleneksel rol ve iş yaşamındaki emanet durumu göstermesi açısından önemlidir.

Psikolojik tacizin kadınlar üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırma sayısının yetersiz olduğu görülmüştür. Kimi zaman kadın olmak psikolojik tacize maruz kalmak için risk olarak görülebilmektedir. Bilhassa ataerkil ve muhafazakâr toplumlarda kadınlara hane reisi olarak evin geçimini sağlama rolü yakıştırılmamakta, aksine evin geçimine katkıda bulunmak isteyen bazı kadınların ayıplandığı görülebilmektedir. Böylesi bir bakış açısının kadın üzerinde yarattığı baskı, kadını çalışma hayatında görünmez olmaya itmektedir. Çalışma hayatında varlığını göstermeye çekinen kadın, maruz kaldığı olumsuz ve saldırgan davranışları normalleştirir. Fakat bu sessiz tutum, tacizi uygulayan tarafından durumu kabullenmiş olarak algılandığı için çatışma ve olumsuz davranışların psikolojik tacize dönüşmesine yol açabilmektedir.

Kadına biçilen toplumsal rollerin yerine getirilmesindeki en büyük engelin çalışma hayatına giriş olduğu anlayışı, kadına karşı ay-

rımcı yaklaşımların sergilenmesine yol açmaktadır. Toplumda çocuk ve yaşlı bakımından sorumlu tutulan kadınların çalışma hayatına girmesi kimilerince sorumsuzluk olarak algılanabilmekte ve bu anlayış onlara karşı saldırgan davranışları tetiklemektedir.

Tacize karşı kadınların dış kaynaklara gizlice ulaşmaya çalışmaları, taciz mağdurlarından bazılarının sendikalar ile durumu soruşturmak üzere iş yerindeki diğer çalışanlarla görüştüklerinde meslektaşlarının duruma tanıklık etmekten kaçınma eğilimleri sergiledikleri ve bu aşamada kadınların stres ve bazı rahatsızlıklar yaşayarak doktora başvurdukları belirtilmiştir. Kadın çalışanların işyerinde maruz kaldıkları psikolojik taciz, onların sosyal işlevselliklerini bozabilir. Özel hayatlarında, hem ailelerinde hem ilişkilerinde oynadıkları kilit rolleri olumsuz etkilemektedir. Sonuçları kadınların güçsüzleşmesi ve yalnızlaşmasıdır. MacIntosh (2012) tarafından işyerinde fiziksel, psikolojik ve cinsel tacize uğrayan 40 Kanadalı kadın çalışan ile yapılan çalışmada, iş değiştiren kadınların durumla daha iyi baş ettikleri, daha hızlı bir iyileşme dönemi sergiledikleri belirtilmekle birlikte, işyeri tacizine yönelik yöneticilerin dikkatli olmasının ve önleyici tutumun önemi vurgulanmıştır.

İşyerinde psikolojik tacize ma-

ruz kalan veya kalma riski taşıyan kadınların sorunlarının çözümü için, işyerinde sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç doğmaktadır. Cinsiyet açısından konuya bakıldığında, psikolojik tacize maruz kalanların daha çok kadınlar veya erkekler olduğunu kanıtlamak mümkün olmamakla birlikte, kadınların süreci farklı deneyimlediği ve var olan kadın erkek eşitsizliğinin psikolojik taciz sürecini hızlandırdığı gerekçesiyle, kadınların bu bağlamda daha derin bir olumsuzluk hissettiklerini söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

II. Dünya Savaşı, Sanayi Devrimi gibi dönüm noktalarının ardından üretimin tüm alanlarında 'ben de varım' diyerek varlığını her geçen gün daha çok hissettiren, küresel politikalarla desteklenen ve ataerkil sistemin kendisine biçtiği ikincil rolün sınırlarını aşmaya çalışan kadın işgücü, ülkelerin gelişmişlik düzeyini arttıran en önemli unsurlardandır. En başta kadının kendisi tarafından emeğinin adının koyulmaması, ev içi üretiminin zaten görevi olduğu düşüncesi ile değersizleştirilmesi, diğer birey ve sistemlerin de kadın işgücünü görmezden gelme olasılıklarını arttırır. Fiziksel çalışma koşulları da dahil olmak üzere, erkek ege-men sistemin içinde varlık savaşı veren kadının da haliyle çalışma

hayatında karşılaştığı zorluklar, sonucunda baş başa kaldığı fiziksel ve ruhsal problemler de çözüm bekleyen konular arasındadır.

Toplumsal gelişmişlik düzeyi, kadına her konuda hak ettiği değerin verilmesi ile artacaktır. Gerçek hane içi görev ve sorumlulukların daha dengeli paylaşımı gerekse hane dışı işlerde çalışan birey olması yanında anne, eş, evlat, komşu gibi sayısız sıfatların sahibi oldukları göz önünde bulundurulurken kadınlara esnek çalışma saatleri ve koşulları sunulmalıdır. Evdeki yüklerin azaltılmasına yönelik gerekli sosyal düzenlemelerin yapılması ve sosyal hizmet desteğinin sağlanması, ekonomik açıdan gerekli ve yeterli payını ayrılması, yönetimler tarafından yapılması şart olan ilk akla gelen çözüm önerilerindedir.

Kadınların eğitim düzeyinin yükseltilmesi, cinsiyet odaklı

ayrımcılık yaklaşımından yaşamın her alanında vazgeçilmesi, kendini ifade edebilen, fiziksel ve psikolojik şiddete karşı kendini koruyabilen, ne istediğini bilen ve uygulayabilen güçlü bir kadın profili hedeflenmelidir. Bilhassa koruyucu ruh sağlığı kapsamında işyeri hekimleri düzeyinde tükenmişlik belirtilerinin iyi tanınıp erken dönemde tedavi olabilmeleri, doktorla buluşma aşamalarına gelmesinin hızlandırılarak desteklenmesi gerekmektedir.

Mutlu çalışan kadınlar; mutlu anneler, mutlu aileler, mutlu bir sosyal çevre oluşturacaktır. İşveren ve işgücü bir araya gelip ortak bir sorun çözme planı yapıp eyleme sokmalıdır. Sadece içinde bulunulan zaman dilimi açısından değil, uzun vadede güçlü kadın bireyler yetiştirmek için gelişmiş ülkeler örnek alınarak, kendi toplum yapımıza uygun bir model oluşturmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- Altındağ A, Özkan M, Oto R. 2000 Yılında Batman İlinde Meydana Gelen İntiharlar. 38. Ulusal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı, 22-27 Ekim, Marmaris; 2002.s.159-160. 20
- Altıparmak, S., ve Eser, V. (2007). 15-49 Yaş Grubu Evli Kadınlarda Yaşam Kalitesi. Aile ve Toplum. Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi, 3 (11), 29-33.
- Arpacı, Fatma, and Ali Fuat Ersoy. "Kadının Çalışmasının Ailenin Yaşam Kalitesine Etkisinin İncelenmesi." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 11.11 (2007).
- Ataklı, Aylanur, Canan Yertutan, and Arş Gör Sebahat Ekinci. "Bir Grup Üniversite Öğrencisinin Çağdaş Kadın Üzerine Görüşleri." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 7.7 (2004).
- Atasü-Topçuoğlu, R. "Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi." *Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul (2010): 79-132.*
- Ayaz, Nükhet. "Türkiye'de Çalışan Kadınların Sorunlarına Yönelik Bir İnceleme:(Tekstil İşkolundan Örnekler)." (1993).
- Bilgin M. Çalışan ve Çalışmayan Kadınlara İlişkin Bazı Değişkenlerin Depresyon Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.
- Birnbaum, Howard G., Stephanie A. Leong, and Paul E. Greenberg. "The Economics of Women and Depression: An Employer's Perspective." *Journal Of Affective Disorders* 74.1 (2003): 15-22.
- Bozkaya, Gülferah. "Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler: Türkiye Üzerine Bir Analiz." *Sosyal Bilimler Dergisi* 3.5 (2013): 69-89.
- Bromberger JT, Matthews KA. Employment Status and Depressive Symptoms İn Middle-Aged Women: A Longitudinal Investigation. *Am J Public Health* 1994;84:202-206.
- Budakoğlu İ, Maral I, Coşar B, Biri A, Bumin MA. 15 Yaş Üzeri Kadınlarda Anksiyete Gelişimi Ve Sıklığını Etkileyen Faktörler. *Türk Jinekoloji Ve Obstetrik Derneği Dergisi* 2005;2:92-97.
- Buğra, Ayşe, and Çağlar Keyder. "New Poverty and the Changing Welfare Regime of Turkey, Ankara 2003." Online: http://www.undp.org.tr/publicationsDocuments/new_poverty.pdf (08/08/2007).
- Can Gürkan Ö., Coşar F., Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, Ekonomik Şiddetin Kadın Yaşamındaki Etkisi, Cilt: 2, Sayı:3, 2009.
- Can, Yeşim, and Aslı Karataş. "Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği." (2007).
- Canyığıt GA, Sayıl İ. İntihar Girişimi Olan ve Olmayan Kriz Olgularının Problem Çözme ve Sosyal Destek Sistemlerinin Değerlendirilmesi. 39. Ulusal Psikiyatri Kongresi Özet Kitabı, 14-19 Ekim, Antalya; 2003. S.716-20.
- Chaturvedi SK, Chandra Ps, Gururaj G, Pandian Rd, Beena Mb. Suicidal Ideas During Premenstrual Phase. *J Affect Disord* 1995;34:193-9.
- Cho YS. Mental Conflict of Urban Korean Housewives: A Qualitative Analysis of 20 interviews. *Taehan Kanho* 1989;28:83-9.
- Cooklin, Amanda R., Heather J. Rowe, and Jane Rw Fisher. "Employee Entitlements During Pregnancy and Maternal Psychological Wellbeing." *Australian and New Zealand Journal Of Obstetrics and Gynaecology* 47.6 (2007): 483-490.
- Coşar B. Ve Koçal N, Arıkan Z, Işık E. Suicide Attempts Among Turkish Psychiatric Patients. *Can J Psychiatry* 1997;42:1072- 5.
- Crepet P, Piazzı A, Vetrone G, Costa M. Effects of Occupational Status On The Mental Health of Young Italian Man and Women a Cross-Sectional Study. *Int J Soc Psychiatry* 1993;39:303-312.
- Çetin İ, Biliçi M, Bekaroğlu M, Köroğlu MA, Uluotku N. "Sağlık Ocaklarına Başvuran Hastalarda Depresyon Yaygınlığı ve Depresyonun Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkisi" 35. Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Uluslararası Kros-Kültürel Psikiyatri Uydı Sempozyumu, Trabzon, 1999. s.92-97.
- Çilli AS, Kaya N, Bodur S. Çalışan ve Ev Kadınlarında Psikolojik Belirtilerin Karşılaştırılması. *Genel Tıp Derg* 2004;14:1-5.
- Cinar, E. Mine. "Unskilled Urban Migrant Women and Disguised Employment: Home-working women in İstanbul, Turkey." *World Development* 22.3 (1994): 369-380.
- Daradkeh TK. Suicide in Jordan 1980-1985. *Acta Psychiatr Scand* 1989;79:241-4.

- Dedeoğlu, S. "Türkiye de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı." S. Dedeoğlu ve A. Elveren (Der.), Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın (2012).
- Dedeoğlu, Saniye. "Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı." Çalışma ve Toplum 2.21 (2009): 41-54.
- Demirci H., Çalışan Evli Kadınlarda Üreme Sağlığını Korumaya Davranışların Geliştirilmesi. İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Hemşirelik Programı, Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
- ILO Raporu, Deutsche Welle Türkçe, 07.03.16
- Dökmen, Zehra Y. "Çalışma Durumları Farklı Üç Grup Kadında Ruh Sağlığı, Kontrol Odağı İnancı ve Cinsiyet Rolü." Türk Psikoloji Dergisi 18.51 (2003): 111-124.
- Ecevit, Yıldız. "Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın-Erkek Eşitliği." Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset (2000): 2000-12.
- Eferakeya AE. Drugs and Suicide Attempts in Benin City, Nigeria. Br J Psychiatry 1984;145:70-3.
- Erdoğdu, Seyhan, and Gülay Toksöz. "Kadınlarda Görünmeyen Emeğinin Görünen Yüzü: Türkiye'de Ev İşçileri." Çalışma Koşulları ve İstihdam Serisi 42 (2013).
- Esin N.M, Öztürk N. Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı, Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz Ağustos Eylül 2005; (38-42).
- Esin, M. Nihal, and Nilüfer Öztürk. "Çalışma Yaşamı ve Kadın Sağlığı." Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG) 6.23 (2015).
- Etiler N. "Kadın Çalışanların Sağlığına Nereden Bakmalı?" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi. 2015;15(56):2-5.
- Etiler, Nilay. "Çalışan Kadınlar İle Ev Kadınlarının Sağlık Durumu Üzerine Bir Analiz." Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (MSG) 15.57 (2016).
- Etiler N, Türkiye'de Kadınlar ve Erkeklerin Sağlık Durumu ve Etkileyen Faktörler" Yayınlanmamış Çalışma.
- Fall A, Goulet L, Vezina M. Comparative Study of Major Depressive Symptoms Among Pregnant Women by Employment Status. Springerplus 2013;2:201.
- Gender, Health and Work, World Health Organization Department of Gender Women and Health, Department of Protection of the Human Environment, Occupational and Environment, Occupational and Environmental Health Programme, Eylül 2004, www.who.int/gender/documents/en.
- Gómez González MJ, Alonso Garcia C, Pinana Lopez A. Effects of Bioclimatology on Suicides. Aten Primaria 1997;19:177-82).
- Güleç C. Toplum Ruh Sağlığı Açısından Psikiyatrik Epidemiyoloji. İçinde: Bertan M, Akan L. Editörler. 42-Güneş-Ayata, Ayşe. "Gecekondu'lara Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik." Toplum ve Bilim 51.52 (1990): 89-101 Halk Sağlığı Temel Bilgiler. Ankara: Hacettepe Üniversite Vakfı Yayını, 2006.
- Güneş F. "Toplumsal Yeniden Üretim ve Karşılıklı Ödenmeyen Kadın Emeği" Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi 2015;15(57) s: 38-48.
- Hämmig, Oliver, And Georg Bauer. "Work-Life Imbalance and Mental Health Among Male and Female Employees in Switzerland." International Journal of Public Health 54.2 (2009): 88-95.
- Hattatoğlu, Dilek. "Ev Eksenli Çalışma Stratejileri." Yerli Bir Feminizme Doğru(2001): 173-205.
- Honda, Ayumi, et al. "Work-Related Stress, Caregiver Role, and Depressive Symptoms Among Japanese Workers." Safety And Health At Work 5.1 (2014): 7-12.
- International Labour Organization. Providing Safe and Healthy Workplaces for Both Women and Men, www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@gender/documents/publication/wcms_105060.pdf.
- İKGPRO, İŞKUR, ÇSGB, İşgücü Piyasasına Girişte Kadınlar için Engeller ve Fırsatlar, Mayıs 2012.
- İş Gücü Piyasasında Gelişmeler, http://iskur.gov.tr/mydocu/yurtdisi/bolum2/bolum2http, 23.09.2005.
- Kalaycıoğlu, Sibel, and Helga Rittersberger. "İş İlişkilerine Kadınca Bir Bakış: Ev Hizmetinde Çalışan Kadınlar." 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler (1998): 225-235.
- Karacan, A.R., (1998). Tarım Kesiminde Geçici Tarım İşçilerinin Çalışma Koşulları, Ücret Sistemleri ve Çalışanların Sosyal Güvenlikleri Üzerine Bir Araştırma. Manisa Örneği, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul.

- Kessler Rc, Mcgonagle Ka, Swartz M, Blazer Dg, Nelson Cb. Sex and Depression in the National Comorbidity Survey I: Lifetime Prevalence, Chronocity And Recurrence. *J Affect Disord* 1993;29:85-96
- Koray, Meryem, Sevda Demirbilek, and Tunç Demirbilek. "Gıda İşkolunda Çalışan Kadınların Koşulları ve Geleceği." Ankara: TC Başbakanlık KSGM (2000): 214-215.
- Kuş, Selver Merve, Et Al. "Ücretli Çalışma ve Kadın Sağlığı."
- Kutanis R. Özen/ Alparslan S., 2006, "Girişimci ve Yönetici Kadınların Profilleri Farklı mıdır?," Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.i.b.f. Dergisi, 8/2: 139-153.
- Lundberg U "Gender, Multiple Roles and Physiological Reactions" In: Wamala S & Lynch J (Eds) *Gender And Social Inequities In Health- a Public Health Issue*. Studentlitteratur Lund. 2002. Sweden.
- Macintosh, Judith. "Workplace Bullying Influences Women's Engagement In The Workforce." *Issues in Mental Health Nursing* 33.11 (2012): 762-768.
- Meral Tamer, 01.12.2013, Milliyet.com.tr
- Messing K., *Public Health & Preventive Medicine*, 4Th Ed., 693-696
- Mitchell J, Oakley A, (Editors). *The Rights And Wrongs of Women*. London: Penguin Books, 1976.
- Nahawat Ss, Mathur A. Marital Adjustment and Subjective Well-Being in Indian-Educated Housewives and Workingwomen. *J Psychol* 1993;127:
- Nalbantoğlu D. Denizli İl Merkezinde Yaşayan Erişkin Kadınların Genel Ruh Sağlığı Durumu, Ruh Sağlığı Hizmetlerinden Yararlanmaları ve Etkileyen Faktörler. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2011.
- Nalbantoğlu, Deniz. "Ruh Sağlığında Görünmeyen-Ödenmeyen Kadın Emeği" *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi (Msg)* 15.57 (2016).
- Oecd Employment Outlook, 2012 249-25.
- Özyegin, Gül. "Untidy Gender: Domestic Work in Turkey." (2001).
- Ökten, Şevket. Gap Bölgesi'nin Sosyo-Kültürel Ve Yapısal Özelliklerinin Aile Yapısına Etkileri." *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 9.9 (2006).
- Östlin P. "Gender Inequalities in Health: The Significance of Work" in: Wamala S & Lynch J (Eds) *Gender and Social Inequities in Health- A Public Health Issue*. Sweden: Studentlitteratur Lund 2002. P.43-66
- Özar, Şemsa. "Some Observations on the Position of Women in the Labor Market in the Development Process of Turkey." *Boğaziçi Journal* 8.1-2 (1994): 21-43.
- Özbay, Ferhunde. "Türkiye'de Kırsal Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi." *Türk Toplumunda Kadın, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları* (1982): 171-197.
- Özvarış, Ş. B. "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet, Kadın ve Sağlık." *Sted* 16.3 (2007): 6-8.
- Pillay Al, Pillay Yg, a Study of Deliberate Self-Harm at a Pietermaritzburg General Hospital. *S Afr Med J* 1987;72:258-9.
- Plaisier, I, Et Al. "Work and Family Roles and the Association With Depressive and Anxiety Disorders: Differences Between Men And Women." *Journal Of Affective Disorders* 105.1 (2008): 63-72.
- Repetti R. L., Matthews K.a., & Waldron, I.(1989). *Employment and Women's Health: effects of Paid Employment on Women's Mental and Physical Health*. *American Psychologist*, 44(11), 1394-1401, November 1989.
- Rieker Pp, Bird Ce, Lang Me. "Understanding Gender And Health" in: Bird Ce, Conrad P, Fremont Am, Timmermans S (Eds) *The Handbook of Medical Sociology*, 6Th Ed. Nashville: vanderbilt University Press, 2010. P.52-73.
- Rittersberger-Tılıç, H, And S. Kalaycıoğlu. "Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar" İçinde." *Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın* (2012).
- Ross Ce, Mirowsky J, Ulbrich P. Distress and Tradidional Female Role: a Comparison of Mexicans and Anglos. *Am J Of Sociol* 1983;89:670-682. 353-8.
- Soomro Rh, Riaz F, Naved S, Soomro Fh. Comparative Analysis Of Depression Among Housewives and Working Women in Bilal Colony of Kornagi Area Karachi. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business* 2012;3:354-359.
- Sparks, Kate, Brian Faragher, and Cary L. Cooper. "Wellbeing And Occupational Health in The 21St Century Workplace." *Journal of Occupational and Organizational Psychology* 74.4 (2001): 489-509.
- Suleiman Ma, Moussa Ma, El-Islam Mf. The Profile of Parasucide Repeaters in Kuwait. *Int J Soc Psychiatry* 1989;35:146-55.

- Şahin, Eylül, Et Al. "Denizli İli Honaz İlçesinde Yaşayan Mavi Yakalı Kadınlar İle Ev Kadınlarının Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi." (2016).
T24.Com.tr,05.06.2012.
- Toksöz G., Özkazancı A., Poyraz B., Kadınlar Kalkınma ve Sosyal Adalet, Ka-Der, Ankara, 2001, [Http://Kasaum.ankara.edu.tr./Gorsel/Dosya/1095679034Kal.doc.](http://Kasaum.ankara.edu.tr./Gorsel/Dosya/1095679034Kal.doc.), 02.06.2005.
- Toksöz, Gülay. Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu. İlo, 2007.
- Tüik "Zaman Kullanım Araştırması, 2014-2015" Haber Bülteni Sayı: 18627, Tarih: 4 Aralık 2015. Erişim (15.02.2016): [Http://Www.tuik.gov.tr/Prehaber/Bultenleri.do](http://Www.tuik.gov.tr/Prehaber/Bultenleri.do):18627.
- Uçman, Perin. "Ülkemizde Çalışan Kadınlarda Stresle Başa Çıkma ve Psikolojik Rahatsızlıklar." *Psikoloji Dergisi* 7.24 (1990): 58-75.
- Ülger S., 28. Dönem Avrupa Birliği Ülkeleri ile Türkiye'de Kadına ve Kadın Sağlığına Genel Bir Bakış, AB Sağlık Sektörü ile İlgili Makaleler, Araştırmalar ve Çeşitli Bilgiler, DSÖ Türkiye İrtibat Ofisi, 2001, Www.un.org.tr./Who/Eu/BultenEuNew,Htm., 23.09.2005.
- Wamala S & Lynch J. "Introduction. Integrating Research on Gender and Social Inequities in Health" In: *Gender And Social Inequities in Health- A Public Health Issue*. Eds. Wamala S & Lynch J. Sweden: Studentlitteratur Lund 2002. P.12-20.
- White, Gordon. "Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing The Analytical Ground." *Democratization* 1.2 (1994): 375-390.
- Who (2004). *Gender and Women's Mental Health*. [Http://Www.who.int/Mental_health/Prevention/Genderwomen/En/](http://Www.who.int/Mental_health/Prevention/Genderwomen/En/) Erişim Tarihi: 04.04.2014.
- World Development Report 2012, *Gender Equality and Development*, The World Bank.
- Yaşar Mr. Depresyonun Kadınlaşması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2007;17:251-281.
- Yılmaz F., Türkiye'de Kadın Çalışanların Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Koşulları: *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt 3, Sayı 13, (268-284) 2010

